

19e jaargang
nummer 2
februari 1983

DAAD
EN
GEDACHTE

**orgaan gewijd aan de problemen
van de zelfstandige arbeidersstrijd**

*Bij elke bijzondere handeling
gaat het denken aan het doen
vooraf. Bij het handelen van
klassen of massa's blijkt de
betekenis van het handelen
pas achteraf. Hier gaat de
daad vooraf aan het begrip.*

Theo Maassen

DAAD
EN
GEDACHTTE

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS

DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT
VRIJWILLIGE BIJDAGEN

Redactie en administratie:
Schouw 48-11, 8232 BD Lelystad
Postgiro 307695

W A L E S A   H E E F T   V E R B O D   V A N   S O L I D A R I T E I T

" G R O T E   P O L I T I E K E   F O U T "   G E N O E M D

In een vraaggesprek met een verslaggever van 't grote Britse zondagsblad *"Sunday Times"* heeft Lech Walesa het verbod van de vakbeweging 'Solidariteit' door het Poolse militaire regiem "een grote politieke fout" genoemd. Maar onze mening heeft Walesa met deze woorden de spijker op de kop geslagen. Zoals wij het zien gaat het bij dit verbod om een zelfde soort fout als tot tweemaal toe in Groot-Brittannië door een konservatief kabinet gemaakt is, een fout die voortspruit uit een volstrekt onjuiste beoordeling van de functie van de vakbeweging in de moderne maatschappij.

Toegegeven: deze functie, die 'Solidariteit' sinds de ondertekening van de akkoorden van Gdansk eind augustus 1980 heeft trachten uit te oefenen, oefende zij niet op een voor de Poolse heersende klasse en voor het bewind bevredigende wijze uit. Walesa sprak weliswaar nog voor de inkt van de handtekeningen onder de 21 punten was gedroogd al onomwonden uit dat de stakingen in Polen nu maar afgelopen moesten zijn, de arbeiders, hoezeer ze 'Solidariteit' en Walesa zelf ook mochten toejuichen, dachten er anders over. Met alle inspanningen om de van onderop uitbrekende stakingen uit de wereld te helpen boekten Walesa en de nieuwe organisatie vervolgens al weinig meer succes. Integendeel. Naarmate de samenwerking tussen 'Solidariteit' en de regering nauwer werd, namen de autonome, 'wilde' stakingen van de Poolse werkers in aantal toe. De arbeiders stoorden zich niet aan de van boven af gegeven orders van 'Solidariteit', waarmee hun onmiddellijke werkhervatting werd bevolen. Ze gingen hun eigen weg, evenwel zonder zich er nog van bewust te zijn, dat er tussen hun praktijk en de praktijk van de jonge vakorganisatie een langzaam breder wordende kloof begon te gapen.

Niet het succes, maar het gebrek aan succes van 'Solidariteit' heeft generaal Jaruzelski ertoe gebracht op 13 december 1981 de militaire noodtoestand af te kondigen. Er bestonden daarvoor voor hem en zijn naaste medewerkers twee dwingende redenen. Ten eerste diende er een eind te komen aan de stakingsbewegingen, die - naar een woord van vice-premier Rakowski - de economie van 't land tot aan de rand van de afgrond hadden gevoerd. In-

dien 'Solidariteit' dat einde niet kon bewerkstelligen, dan bleef er niets anders over dan de arbeidende bevolking van Polen onder militair gezag te plaatsen. Ten tweede zagen Poolse heersers zich gekonfronteerd met een toenemende invloed van politieke, in de kring van het KOR levende idealen binnen de nieuwe vakbeweging. Die groei zou van te verwaarlozen betekenis gebleven zijn, indien de vakbeweging 'Solidariteit' er wél in was geslaagd om de Poolse arbeiders in toom en onder de duim te houden, met andere woorden indien zij haar typische vakbondsfunctie naar behoren had kunnen vervullen. Nu zij in dat opzicht had gefaald onderging zij langzaam een verandering van karakter, met dien verstande dat zij die er van droomden 'Solidariteit' als een politiek instrument te kunnen hanteren hun posities daarbinnen meer en meer versterkten.

In de maand november van het jaar 1981 voerden de Poolse regering en vertegenwoordigers van wat wij de 'vakbondsvleugel' van 'Solidariteit' zouden willen noemen, besprekingen over de te volgen weg en de onderlinge samenwerking. Die besprekingen resulteerden op 18 november in een akkoord. Omtrent de daaraan voorafgaande onderhandelingen werd verklaard, dat ze in een konstruktieve sfeer waren gevoerd. Naar onze overtuiging zou het vervolgens zō gelopen zijn als men op grond van dat akkoord verwachten mocht, ware 't niet dat de ontwikkelingen binnen 'Solidariteit' het voor de regering hoe langer hoe onduidelijker maakten, wat of zij nu eigenlijk aan die partner had.

Aan een vakbeweging die de arbeiders niet in de hand kan houden heeft geen enkele regering wat, ook de Poolse niet. Daar kwam bij dat het breder worden van de kloof tussen de leden en de leiding binnen 'Solidariteit' natuurlijk de neiging deed ontstaan het oor wat meer aan de arbeiders te lenen en wat minder aan de autoriteiten. De gang van zaken in Polen leek wat dat betreft als twee droppels water op bijvoorbeeld de gang van zaken in Groot-Brittannië, waar 't overkoepelend vakverbond TUC en aangesloten bonden een eindweegs met de regering kunnen meegaan, maar gedwongen zijn terug te krabbelen zodra er voor hen gezichtsverlies dreigt. En niet zodra wordt er teruggekrabbeld of 'radikale' vakbondsbestuurders treden meer dan aanvankelijk op de voorgrond. Ook bij 'Solidariteit' kon men een dergelijke ontwikkeling waarnemen. De slinger begon zich - wederom heel langzaam nog - te bewegen in de richting van die vakbondsleiders die tot voor kort hun voornaamste activiteiten ontplooiden in het KOR, dat zich eind september '81 zelf had opgeheven.

De op 13 december '81 afgekondigde, uit de zojuist beschreven tendensen te verklaren, staat van oorlog - in véél mindere mate tegen de vakbewegingsvleugel dan tegen de politieke vleugel van 'Solidariteit' gericht - leidde ertoe, dat de kloof tussen de arbeiders en 'Solidariteit' zich aan de waarneming onttrok. Door 'Solidariteit' tot martelaar te maken werd de vakbondsmythe die van het begin af aan de voorwaarde had gevormd waaronder de nieuwe vakbeweging zich kon ontplooiën, opeens weer nieuw leven ingeblazen. Toen activiteiten van de arbeiders door militair optreden onmogelijk werden gemaakt, bleef het meteen verborgen dat die activiteiten in een geheel ander vlak lagen dan de activiteiten van 'Solidariteit'. Walesa, die ruim dertien maanden lang tegen de bewegingen van de Poolse arbeiders was opgetreden, werd na de 13e december '81 opeens weer hun held nadat hij dat 'heldendom' al aardig bezig was kwijt te raken.

Wat Walesa bedoeld kan hebben met zijn opmerking, dat het verbieden van 'Solidariteit' een 'grote politieke fout' is geweest en met zijn hier-

aan toegevoegde opmerking, dat het al even 'fout' was door hem op 16 december j.l. in Gdansk het spreken te beletten, is volgens ons dit, dat nu hij méér nog dan voorheen reeds het geval was tot de 'held' van de massa is geworden, beter dan voorheen in staat is die massa te manipuleren. Als hij aan de *Sunday Times* verklaart, dat "de conflicten tussen Solidariteit en de Poolse overheid door onderhandelingen hadden kunnen worden opgelost", dan betekent dat, dat hij - in tegenstelling tot de leiders van de KOR-richting - tot die onderhandelingen bereid is, dat hij het standpunt huldigt dat, indien 'Solidariteit' niet verboden was deze vakbeweging, wellicht na enige reorganisatie en aanpassing, wel degelijk haar functie in Polen naar behoren zou kunnen vervullen.

Hoewel uiteraard in het algemeen een naam er niet zo veel toe doet en de inhoud datgene is waarop het aankomt, schijnt Walesa in de bijzondere omstandigheden waarin Polen verkeert, een buitengewone betekenis te hechten aan de naam 'Solidariteit', maar over de inhoud van die organisatie best te willen praten of marchanderen. Dat spruit hieruit voort, dat in Polen namen als die van 'Solidariteit' en van Walesa zelf tot een begrip geworden zijn, of liever: tot een verkeerd begrip, dat velerlei mogelijkheden biedt om er juist dat vakbewegingsbeleid mee te voeren, dat in het jongste verleden niet wel mogelijk bleek. Dat is het wat het verbod van 'Solidariteit' voorlopig tot een vrome wens heeft gemaakt. Wat Jaruzelski c.s. niet begrepen hebben is, dat een vakbeweging om het kapitaal goed te kunnen dienen, zowel een zekere speling als een zeker image hebben moet. Het is net precies wat de Britse oud-premier Heath evenmin begreep tot hij door schade wijs werd en het is datgene wat mevrouw Thatcher en haar ministers nog altijd niet verstaan. Uiteraard zal de aan een vakbeweging toegestane speling in staatskapitalistische landen of geringer zijn dan in het wetsen of wel een ander karakter hebben. De vakbeweging kan daar niet dezelfde gedaante hebben als de zogenaamd 'vrije' vakbeweging in het westen. Maar haar functie ginds verschilt niet van haar functie hier.

Tussen 31 augustus 1980 en december 1981 hebben Walesa en de vakbeweging 'Solidariteit' tevergeefs getracht die functie te vervullen. Een ietwat andere vakbeweging, maar nog altijd 'Solidariteit' geheten en nog altijd onder leiding van Lech Walesa zou wellicht die taak wél kunnen vervullen. Dat lijkt een merkwaardige speculatie, maar het is niets anders dan het in gedachten doortrekken van een ontwikkeling die Lech Walesa van het begin af aan konsekwent heeft gevolgd. Onder zijn leiding en gelet op de onvermijdelijke druk van de omstandigheden zou 'Solidariteit' indien het nog bestond, vanzelf die andere vakbeweging worden. In welke mate Walesa zich daar van bewust is weten we niet, maar dat is niet belangrijk.

=====

AAN ONZE LEZERS.

Van diverse lezers hebben wij reeds een bijdrage ontvangen voor het jaar 1983. Er zijn echter ook heel wat lezers, die reeds lange tijd niets hebben betaald. Zij worden dringend verzocht een bijdrage over te maken. Uw dagblad kunt u toch ook niet voor niets lezen? Betaal dan ook ons.

=====

B I J E E N H E R U I T G A V E V A N P L I E V I E R S B O E K

O V E R D E D U I T S E N O V E M B E R R E V O L U T I E

Sinds enige tijd verschijnt bij de Duitse uitgeverij Fischer in Frankfurt een serie pockets onder de verzamelnaam van "*Bibliothek der verbrannten boeken*". Het gaat om herdrukken van werken die de eind januari 1933 in Duitsland aan de macht gekomen Nazi's onwelgevallig waren. Sommige ervan, voor zover in de boekhandel en in bibliotheken nog voorradig, werden in mei van genoemd jaar in het openbaar aan de vlammen prijsgegeven. Andere, toch in de reeks opgenomen geschriften, ondergingen dat lot alleen maar niet doordat ze in ballingschap werden geschreven en gedrukt. Stuk voor stuk hebben de titels van de serie dit met elkaar gemeen, dat ze de thans in Duitsland levende generatie tot voor kort vrijwel onbekend waren.

Tot één van de eerste boeken die in deze reeks opnieuw zijn uitgegeven behoort "*Der Kaiser ging, die Generale blieben*" ("De keizer ging, de generaals bleven") van *Theodor Plievier*. De in 1955 in Zwitserland overleden schrijver heeft vooral bekendheid gekregen door zijn na de tweede wereldoorlog verschenen boeken "*Stalingrad*" (1948), "*Moskou*" (1952) en "*Berlijn*" (1954). Noch op de betekenis, noch op de kwaliteit daarvan willen we ook maar iets afdingen. Maar het onlangs herdrukte werk houden we zowel voor het belangrijkste als voor het beste dat Plievier geschreven heeft. Dat het na zoveel jaren thans weer verkrijgbaar is, beschouwen we als een goede zaak, mede omdat het op overtuigende wijze beschrijft hoe op een beslissend historisch moment de zogenaamde "leiding" van de arbeidersmassa's volkomen "faalde" en hoe die massa's zélf bij hun optreden die "leiding" vër achter zich lieten.

"*Der Kaiser ging...*" verscheen oorspronkelijk in 1932. 't Was - afgezien van een bundel eerder in diverse bladen gepubliceerde verhalen 1) - Plieviers tweede boek. In 1929 zag zijn eersteling het licht, een "*Roman van de Duitse oorlogsvloot*" die "*Des Kaisers Kulis*" heette 2). Z'n reputatie als schrijver was er in één klap mee gevestigd. Onderwerp ervan vormden de lotgevallen van de Duitse marine gedurende de eerste wereldoorlog. De auteur, die daarbij was ingelijfd in die jaren, baseerde zich én op z'n eigen ervaringen én op historisch feitenmateriaal. In het boek komt een realistische en indringende schildering voor van de grote zeeslag bij Jutland op 31 mei en 1 juni 1916, alsmede een meeslepemde beschrijving van de beide matrozenopstanden: die van 1917 en die van 1918, welke laatste het onmiddellijke voorspel zormde van de Duitse novemberrevolutie.

Plieviers tweede boek vormt min of meer een vervolg op 't eerste aanzien daarin de novemberdagen worden gerekonstrueerd. Er bestaat echter, naast een bepaalde overeenkomst tussen beide boeken, waarover wij nog zul-

---

1) "*Zwölf Mann und ein Kapitän*" (1929).

2) Van dit boek bestaat een Nederlandse vertaling: "*'s Keizers koelies*". Van "*Der Kaiser ging...*" verschenen destijds wel enkele vertaalde fragmenten in het blad "*Bevrijding*", maar een complete Nederlandse vertaling heeft helaas nimmer het licht gezien.

len spreken, daartussen ook een niet gering verschil. "'s Keizers koelies", dat niet voor niets bij de verschijning grote sensatie wekte, was in de allerbeste zin van het woord, een *historische roman*, dat wil zeggen een boek waarin de handelende personen géén levenloze poppetjes zijn maar mensen van vlees en bloed en waarin de historische gebeurtenissen op uiterst verantwoorde wijze en kennelijk aan de hand van zorgvuldig geraadpleegde bronnen worden geschetst. "*Der Kaiser ging...*" echter, dat destijds door middel van een ondertitel als een *Duitse roman* werd gepresenteerd, zouden wij bij voorkeur niet als een *roman* willen karakteriseren, doch veeleer als *geschiedschrijving*.

In feite wordt deze opvatting onderschreven door Plievier zelf. In een aan het boek toegevoegd "*Nawoord*", gedateerd *maart 1932*, verklaart hij: "Ik heb deze poging om *geschiedenis te schrijven de vorm* van de roman gegeven, omdat ik van mening ben, dat gebeurtenissen die niet ontstaan door het wisselen van diplomatieke nota's maar door de botsing van tegengestelde krachten, in een wetenschappelijke uiteenzetting niet kunnen worden gevat... Een levend totaalbeeld kan slechts door een artistieke uitbeelding worden verkregen..." (kursiveringen van ons).

Wie "*Der Kaiser ging...*" als een *roman* beschouwt, laat zich door de, met groot literair meesterschap gehanteerde *vorm* misleiden. Het is deze *vorm* waardoor Plievier de Duitse novemberdagen van 1928 laat herleven met alle hoop, geestdrift, successen, tegenslagen, stoutmoedige initiatieven en weifelingen waarvan sprake is geweest. Maar aldus doende houdt hij zich strikt aan de historische, aan de werkelijke gang van zaken. Waar hij, uitsluitend terwille van de kompositie, daarvan zelfs maar een heel klein beetje is afgeweken, legt hij daarvan verantwoording af.

"Ik heb", schrijft hij in zijn *nawoord*, "in het eerste hoofdstuk drie bijeenkomsten van de rijksdag tot één enkele zitting samengevat en enkele belangrijke zinnen uit redevoeringen van afgevaardigden slechts als interrupties opgenomen. Bovendien heb ik in het derde hoofdstuk de voor het gebeuren op de vloot karakteristieke dingen van de nacht van 29 op 30 oktober 1918 allemaal op het schip 'Grote Keurvorst' gesitueerd. Verder zijn enkele zinnen, die men in de bronnen in de indirecte vorm aantreft in de direkte vorm weergegeven, zonder dat ook maar ergens iets aan de zin ervan gewijzigd werd. Alle beschreven gebeurtenissen en alle optredende personen zijn waarheidsgetrouw uitgebeeld en het door hen gesprokene is woordelijk weergegeven..."

In "'s Keizers koelies" komen veel minder historische personen voor en voor zover ze er in voorkomen wordt datgene wat zij zeggen minder vaak in de direkte vorm gegoten 3). De enorme werking van "'s Keizers koelies" berustte hierop, dat de beschreven figuren *handelen* zoals ze gehandeld hebben en dat de willekeurige officieren, matrozen en stokers zich uitdrukken zoals enerzijds officieren en anderzijds matrozen en stokers sich werke-

---

3) Een uitzondering vormen o.a. de stoker *Alwin Köbis* en de matroos le klasse *Max Reichpietsch*, die wegens hun betrokkenheid bij de marine-opstand van 1917 op 5 september van dat jaar op het schietterrein Wahn bij Keulen door een landstormpeloton zijn gefusilleerd. Aan hun nagedachtenis heeft Plievier - die kennelijk kennis heeft kunnen nemen van de processtukken - zijn boek opgedragen.

lijk *plegen* uit te drukken. Overigens - en zie daar één van de punten van overeenkomst - komt het noch in "'s Keizers koelies", noch in "*Der Kaiser ging...*" in de eerste plaats op de historische figuren aan. "Hoofdpersoon" in beide boeken is de naamloze massa. Vooral in het tweede boek wordt zij door Plievier beschreven op een wijze die ver uitsteekt boven dat wat we ooit bij een andere auteur hebben aangetroffen.

Zien wij het goed, dan zijn er twee oorzaken waardoor de beschrijving van de massa in "*Der Kaiser ging....*" pakkender en overtuigender is dan in "'s Keizers koelies". Ten eerste blijkt het beeldend vermogen van Plievier sinds het verschijnen van zijn eersteling aanzienlijk te zijn toegenomen. "*Der Kaiser ging....*" en "'s Keizers koelies" zijn - een tweede punt van overeenkomst - beide geschreven in wat men een *documentaire stijl* kan noemen. In het tweede boek hanteert Plievier die met veel grotere bekwaamheid en dus vanzelfsprekend ook met veel groter gemak. In de tweede plaats is in "'s Keizers koelies" de massa naar verhouding van slechts beperkte omvang. Ze is nimmer groter dan de totale sterkte van 't lagere marinepersoneel bedraagt. In "*Der Kaiser ging..*" daarentegen bestaat de massa uit vele duizenden tot tienduizenden arbeiders. Men kan beweren dat deze massa anders optreedt dan de rebellerende schepelingen doordat zij in een ietwat latere fase van het omwentelingsproces ten tonele verschijnt. Men kan ook stellen, dat zij tengevolge van haar grote getalsterkte anders handelt en daardoor het omwentelingsproces versnelt. Hoe het zij, het kan niet worden betwist, dat deze massa - zowel door het feit dāt, als door de omstandigheden waarōnder en de wijze waarōp zij in het maatschappelijk gebeuren ingrijpt - een opletend toeschouwer, en dus Plievier, veel méér openbaart omtrent haar wezen.

Hier geldt, evenals in de natuur of op welk gebied ook, de wet van de grote getallen. Eén individu gedraagt zich anders dan vele individuen samen en vele individuen samen gedragen zich weer anders dan een massa waarin alle enkelingen zijn opgegaan. Vandaar bijvoorbeeld dat in "'s Keizers koelies" van de wat beperkter matrozenopstand van 1917 een ander beeld oprijst dan van die uit 1918.

Datgene waarop we hier de aandacht vestigen vormt, naast de ontwikkeling van Plievierts schrijverstalent, de voornaamste verklaring voor wat in het oog springt wanneer men de beschrijving van de massa in het ene boek vergelijkt met die in het andere.

Wij schreven hierboven, dat de naamloze massa de hoofdpersoon is van "*Der Kaiser ging..*". Daarin onderscheidt dit boek zich als geschiedschrijving van al die geschiedschrijvingen waarin de massa totaal geen of een hoogst ondergeschikte rol speelt. Het is de naamloosheid van deze massa die Plievier genoopt heeft te kiezen voor de romanvorm. Deze stelde hem in staat deze massa te schilderen met al haar geestdrift, maar ook met haar illusies, haar halfslachtigheden, haar onwetendheid en blind vertrouwen, met haar desondanks soms feilloos instinkt en met een radikalisme dat zij zelf misschien 't allerminst vermoedt. En anders dan in de meeste geschiedenisboeken, waar historische grootheden optreden voor historische coulissen die de massa geheel aan het oog onttrekken, wordt bij Plievier de massa voor het voetlicht gehaald en zijn het de meer of minder bekende historische "grootheden" die een - overigens zéér belangrijke - "bijrol" vervullen.

Wat deze historische figuren zeggen en doen - en wat exact overeenkomt met wat zij inderdaad gezegd hebben en gedaan - vormt aldus de achter-

grond waartegen 't optreden van de massa zinvol en begrijpelijk wordt. Omgekeerd wordt het handelen der historische figuren begrijpelijk in het licht van wat de massa's ondernemen. "*Der Kaiser ging...*" is daarom zo'n razend knap boek, omdat het dusdanig van kompositie is dat passages waarin bekende personen zich zó gedragen als in ontelbare historische documenten is vastgelegd schier onmerkbaar (en zonder verandering van stijl) overgaan in passages waarin men kennis maakt met verzonnen figuren, zó uit de massa gepikt maar niettemin ontsproten aan 'schrijvers fantasie, die voortdurend héél dicht bij de werkelijkheid blijft. Het is een aspekt van Plieviers dokumentaire *methode*, die uiteraard zijn stijl beïnvloedt. Dezelfde methode zal hij veel later op eveneens knappe wijze hanteren in zijn boeken als "*Stalingrad*", "*Moskou*" en "*Berlijn*". Nooit echter heeft hij haar zó knap gehanteerd als in zijn relaas over de novemberdagen.

De vraag ligt voor de hand hoe het dan komt, dat zijn over de tweede wereldoorlog en de direkt daaropvolgende periode handelende boeken rekordoplagen hebben bereikt, uitgerekend "*Der Kaiser ging...*" echter in vergetelheid raakte en daarin een krappe halve eeuw bleef. Het antwoord is niet moeilijk te geven. 't Lot dat deze "*Duitse roman*" van Theodor Plievier ten deel viel hield nauw verband hiermee, dat veel politieke groeperingen in Duitsland er het grootste belang bij hadden de waarheid omtrent november 1918 te verdoezelen of te verdraaien. Dat geldt voor konservatieve groepen als de *Deutsch-Nationalen* of de *Stahlhelm* al evenzeer als voor de Nazi's dan wel voor de sociaaldemokraten en de bolsjewiki. Het was de door Plievier onder leugens en vervalsing opgedolven waarheid die de genoemde groepen maar moeilijk of in 't geheel niet konden verdragen. Het was die waarheid die op 10 mei 1933 op de brandstapel werd gebracht; het was die waarheid die ook na 1945 zowel in de DDR als in de Bondsrepubliek een hoogst onwelkome gast bleef.

Zéér in het kort geformuleerd komt die waarheid hierop neer, dat de sociaaldemocratie, verre van zich een omwentelende kracht te tonen, er in de beslissende novemberdagen juist uit alle macht naar heeft gestreefd van het oude zoveel mogelijk te behouden en er daarbij niet voor is teruggeschrokken, met de instellingen waarop de oude samenleving steunde, in de eerste plaats het keizerlijke leger, ten nauwste samen te werken. Die karakteristiek kwam de Nazi's - die de SPD voortdurend afschilderden als de grote, de bestaande orde bedreigende, boosdoenster die verantwoordelijk zou zijn voor het 'ongeluk', dat Duitsland aan het einde van de eerste wereldoorlog had getroffen - natuurlijk allerminst gelegen. Wat Plievier in zijn boek liet zien, paste ook geenszins de S.P.D. Zij zou haar functie in de burgerlijke maatschappij alleen dan naar behoren kunnen vervullen indien men geloof bleef hechten aan de mythe, dat zij dé politieke representante van de werkende klasse zou zijn. Kennis van haar werkelijke rol in 1918 was voor het handhaven van die mythe allerminst bevorderlijk. Vandaar dat zij na 1945 aan een herdruk van "*Der Kaiser ging...*" nou niet bepaald behoefte had.

Bij de bolsjewieken, al behoorden zij dan tot de politieke concurrenten en dáárom tot de opposanten der sociaaldemocratie, bestond die behoefte al evenmin. Uit de schildering van Plievier blijkt ondubbelzinnig dat de bolsjewistische opvattingen omtrent de noodzaak van een 'revolutionaire voorhoede' zonder welke de proletarische massa niet in beweging zou komen of, zo zij zich al bewoog, gedoemd zou zijn tot verdwalen, in strijd zijn met de werkelijke gang van zaken. Weliswaar verheimelijkt Plievier niet,

dat de massa's op tal van soms zeer belangrijke momenten niet in staat bleken de revolutie voorwaarts te drijven. Maar hij laat er geen twijfel over bestaan dat dit de momenten waren waarop zij, inplaats van op eigen kracht te vertrouwen, naar hun zogenaamde 'leiders' blikten.

Dat "*Die Rote Fahne*", het dagblad van de KPD, "*Der Kaiser ging...*" in 1932 als feuilleton in zijn kolommen publiceerde nog eer het bij uitgever Malik als boek verscheen, is slechts schijnbaar met het voorafgaande in strijd. De werkelijke betekenis van Plievier z'n analyse was in eerste instantie aan de bolsjewistische 'voorhoede' ontgaan. Van een vaag gevoel, dat die analyse niet in ieder opzicht klopte met de zienswijze van de KPD gaf op 4 juni 1932 een zekere Alexander Abusch blijk. Hij schreef in een op die datum in de *Rote Fahne* afgedrukte recensie, dat "Plievier er niet in was geslaagd de stimulerende rol van Karl Liebknecht" in zijn roman over de Duitse revolutie op passende wijze weer te geven. Wat hij konstaterde was in feite niets anders dan dat de karikatuur die de KPD van Liebknecht placht te maken geen enkele gelijkenis vertoonde met de werkelijke Liebknecht, zoals die door Plievier was uitgebeeld. Veel en veel later pas gaven de bolsjewieken zich er rekenschap van dat zij en Plievier, die zich overigens nimmer bij hen aansloot, niets met elkaar te maken hadden.

De nieuwe pocketuitgave van "*Der Kaiser ging....*" is voorzien van een voorwoord van Hans-Harald Müller die in Plievier een anarchist ziet. Diens "'s Keizers koeleis" zou "*een latente anarchistische tendens*" bevatten omdat Plievier "*de matrozenopstand van 1917 beschreef als een spontaan anarchistisch oproer*". "*Der Kaiser ging...*" zou "*slechts schijnbaar geen tendens*" hebben omdat Plievier daarin "*zijn ideologisch standpunt niet aan de lezer opdrong*". Op weer een andere plaats in dat voorwoord noemt Müller Max Stirner als degene die "*meer dan wie ook als de geestelijke vader van Plieviërs anarchisme*" moet worden beschouwd. Weliswaar heeft dat 'anarchisme' van Plievier dan betrekking op een bepaalde periode van diens leven, te weten: de eerste helft van de jaren '20, maar volgens Müller waren bij deze schrijver ook later "*de banden met zijn anarchistisch verleden veel sterker dan hem zelf bewust zal zijn geweest*".

In hoeverre de 28-jarige Plievier de invloed van Max Stirner heeft ondergaan is ons niet bekend. Maar het staat voor ons vast, dat van een dergelijke invloed - zo die ooit heeft bestaan - geen sikkepit meer te bespeuren valt in "*Der Kaiser ging....*". *Max Stirner* is de man die zich in "*De enige en zijn eigendom*" de individualist bij uitstek toont. Plievier echter, die in zijn relaas van de novembergebeurtenissen nóg sterker dan in "'s Keizers koeleis" de schijnwerper richt op het kollektief handelen van de massa, is vrij van ieder spoor van individualisme.

Er staan in het voorwoord van Müller nog meer dingen waartegen wij protest willen aantekenen. Volgens hem zou Plieviërs schildering van de matrozenopstand van 1917 in strijd zijn met de door hemzelf gebruikte bronnen. Dat is hierom een merkwaardige bewering, omdat Plievier nergens vermeldt welke bronnen hem bij het schrijven van "'s Keizers koeleis" ter beschikking stonden. Kennelijk achtte hij dat - terecht - overbodig omdat het om een historische roman ging.

Müller noemt ook "*Der Kaiser ging...*" een roman. Voor het schrijven daarvan zou Plievier zijn documentaire methode nog "*verdiept*" hebben en daarvan zou hij zelf, in zijn nawoord, melding hebben gemaakt. Maar ook bij de zorgvuldigste lezing is in dat nawoord niets van dien aard te vin-

den. Wel vindt men daar - omdat het niet om een roman maar om geschiedschrijving gaat - een nauwkeurige verantwoording. Plievier deelt mee, dat hij gebruik heeft gemaakt van eigen ervaringen, van een reeks gedrukte bronnen en van niet minder dan 92 interviews met personen die bewust de novemberdagen van 1918 meemaakten, waaronder vertegenwoordigers van de elkaar bestrijdende politieke stromingen, arbeiders, soldaten, matrozen, officieren, de verantwoordelijke ingenieur van een elektrische centrale, zes partijleiders en twee ministers. De gedrukte bronnen worden vervolgens opgesomd in een waarlijk indrukwekkende literatuurlijst.

De novemberdagen van 1918 vormden 't sluitstuk van de burgerlijke revolutie, welke in Duitsland door een reeks van oorzaken nog steeds niet was voltooid. In die slotfase der burgerlijke omwenteling traden - zoals in alle burgerlijke omwentelingen - de arbeiders als stoottroep op, zonder evenwel de historisch gegeven grenzen van de burgerlijke revolutie meer dan slechts weinige passen en niet meer dan tijdelijk te overschrijden.

Een dergelijk oordeel, resultaat van een sociale analyse, wordt niet uitgesproken in "*Der Kaiser ging..*". Plievier analyseert niet maar hij registreert. Uit zijn registratie blijkt hoe scherp Rosa Luxemburg had geobserveerd toen zij haar vriendin Mathilde Wurm voorhield dat "de massa's een zee van mogelijkheden in zich bergen en altijd dát zijn wat de historische omstandigheden van hen maken".

In 1918 leidden de historische omstandigheden tot een beperktheid van handelen die door Plievier meesterlijk wordt weergegeven. Even meesterlijk portretteert hij het eveneens door de historische omstandigheden bepaalde optreden van bekende onafhankelijke 'socialisten', van leden van de Spartakusbond en van kleinburgerlijke 'fatsoenlijke' meerderheids-'socialisten' als Noske, Ebert en Scheidemann. Uit de bladzijden van "*Der Kaiser ging..*" rijzen ze op: 'revolutionaire vertrouwensmannen' die zorgvuldig militaire plannen voor een opstand beramen, waar totaal niets van terecht komt; arbeiders, die slechts met de grootste moeite door kameraden kunnen worden overgehaald om de arbeid neer te leggen; muitende matrozen die naar Berlijn trekken, maar die als ze daar aankomen zo vermoeid zijn dat ze zich laten arresteren zonder ook maar aan tegenstand te denken; staatssekretarissen die bij hun pogingen om het onafwendbare tegen te houden een wanhopig gevecht met de tijd leveren; politici, die zich alleen maar verbeelden dat ze aan de touwtjes trekken en hoge militairen, die precies weten wat ze willen en die handig gebruik maken van het feit, dat de bekrompen lieden die door de vloedgolf naar omhoog zijn getild niets zozeer vrezen als de nimmer door hen begrepen arbeidersklasse en die er uitsluitend naar streven de burgerlijke orde met behulp van de Hohenzollern-generaals te handhaven.

Schijnbaar ontwaart men een ordeloos en bont gewemel voor zijn ogen, maar Theodor Plievier brengt daar stap voor stap samenhang in, een samenhang die er ook tevoren was en die alleen maar zichtbaar behoefde te worden gemaakt, die op een indrukwekkende manier zichtbaar gemaakt wordt. Het paradoxale blijkt plotseling logisch, het schijnbaar tegenstrijdige blijkt te gehoorzamen aan de wetmatigheid van de maatschappelijke en historische ontwikkeling. Een boek dat men niet meer weglegt eer men het uit heeft. Een boek dat men niet licht vergeet.

=====

LOSSE NOTITIES OVER DE KRISIS VAN DE

KAPITALISTISCHE EKONOMIE (3)

Beantwoording van vragen is iets, waardoor meer dan eens nieuwe vragen worden opgeworpen. Het bekende verschijnsel heeft zich ook voorgedaan naar aanleiding van de toelichtingen en verduidelijkingen die wij in het januarinumnummer bij onze notities over de economische crisis plaatsten. Het is, schreven wij daar, niet zo, dat het variabele kapitaal kleiner wordt doordat er arbeiders worden ontslagen, maar er worden arbeiders ontslagen doordat het variabele kapitaal kleiner wordt. Er verdwijnen arbeidsplaatsen, zo voegden we er aan toe, doordat het kapitaal in mindere mate op de arbeidsmarkt verschijnt om de waar arbeidskracht te kopen. Bij deze formulering, zo is ons gebleken, heeft de beknoptheid die wij nu eenmaal betrachten moeten het van de duidelijkheid gewonnen.

Naar zich laat raden schuilt de moeilijkheid in het oorzakelijk verband. Indien er, om een willekeurig cijfervoorbeeld te nemen, in een bedrijf waar 400 arbeiders werken honderd arbeiders worden ontslagen, dan zijn ná dat ontslag de loonkosten van 't bewuste bedrijf met een kwart oftewel met 25% verminderd. Daar valt uiteraard niets tegen in te brengen. Waar het nu echter om gaat is dit, dat men geneigd is aan te nemen dat het ontslag van de genoemde honderd de oorzak moet worden genoemd welke tot een vermindering van de loonkosten (anders gezegd: het variabele kapitaal) heeft geleid. Wat wij, helaas met achterwegelating van voldoende uitleg, stelden is dit, dat de geringere loonkosten tot het desbetreffende ontslag hebben geleid. Wij geven toe, dat dit een bijzonder vreemde stelling schijnt. Want wat er met zoveel woorden staat komt er op neer, dat er eerst minder loonkosten zijn en daarna pas minder arbeiders. En de voorspelbare reactie was: ra-ra, hoe kan dat nou?

Ons antwoord luidt, dat het niet alleen kan, maar dat het zelfs niet anders kan. Om dat duidelijk te maken wijzen we erop, dat men zich vooral niet door het woord *loonkosten* op een dwaalspoor moet laten brengen. Het is een woord dat we aan de bedrijfsboekhouding en aan de burgerlijke economie ontleend hebben, het is het algemeen bekende woord dat in de dagelijkse omgangstaal wordt gebezigd, maar het is het verkeerde woord, dat we hierboven weliswaar gemakshalve hebben gebruikt, maar waarvan we niet zonder reden tussen haakjes hebben toegevoegd, dat 't in feite om het *variabele kapitaal* gaat.

We noemen het woord *loonkosten* daarom verkeerd omdat er onvoldoende door wordt uitgedrukt waarom het gaat en wat of er eigenlijk aan de hand is: de koop van arbeidskracht namelijk.

Het variabele kapitaal is dat deel van het totale, de geldvorm bezittende, kapitaal dat bestemd is om arbeidskracht te kopen. Vandaar dat wij in ons januarinumnummer schreven (op blz. 13), dat het variabele kapitaal op de arbeidsmarkt verschijnt, alwaar - voegen wij daar thans aan toe - de arbeiders verschijnen om hun arbeidskracht te verkopen. Deze koop (respektievelijk verkoop) vindt uiteraard plaats vóórdat de arbeidskracht gebruikt wordt. De kapitalist koopt deze waar juist om dezelfde reden als iedere waar gekocht wordt: namelijk om haar te gaan gebruiken; met het oog op het toekomstig gebruik ervan.

De koop van de waar arbeidskracht gaat, evenals de koop van grondstoffen en machines, v o o r a f aan de produktie. Het geld (kapitaal in de geldvorm) dat de kapitalist in grondstoffen, machines en arbeidskracht gestoken heeft krijgt in en dōōr de produktie de warentorm en keert pas door de verkoop der geproduceerde waren mēt de behaalde winst in de geldvorm bij de kapitalist terug. Dit betekent dat het geld waarmee de voor de produktie onontbeerlijke zaken moeten worden aangeschaft altijd dient te worden v o o r g e s c h o t e n . Wie arbeidskracht wil kopen dient ēērst over geld (variabel kapitaal) te beschikken. En als hij de arbeidskracht van honderd arbeiders wil kopen en (wederom een willekeurig cijfervoorbeeld) de prijs van de waar arbeidskracht komt overeen met een weekloon van f 500,- dan zal hij ongetwijfeld over veel méēr geld moeten beschikken dan $100 \times f 500,- = f 500.000,-$. Want als de produktie ēēn week aan de gang is moet hij de loonzakjes laten vullen, maar hij behoeft er niet op te rekenen, dat het in de produktie gestoken, vervolgens in de produkten overgegene kapitaal op dat moment al weer via de verkoop ervan bij hem is teruggekeerd. Transport van het produkt naar de diverse distributiebedrijven kost ook de nodige tijd; niet alle produkten worden meteen verkocht zodra ze daar zijn gearriveerd en bovendien zijn er bedrijven (de scheepsbouw b.v. of machinefabrieken) waar de periode van de produktie heel wat langer duurt dan ēēn enkele week.

Dit alles betekent, dat de kapitalist hēēl wat moet voorschieten, dat hij over hēēl wat variabel kapitaal moet beschikken. Welk gedeelte van z'n variabel kapitaal hij onmiddellijk (d.w.z. aan 't einde van de eerste produktieweek) nodig heeft en hoeveel hij moet reserveren voor zo en zoveel produktieweken waarin 't geīnvesteerde kapitaal plus de winst nog niet tevoorschijn zijn gekomen (gerealiseerd, zoals men zegt) dat hangt af van de s o o r t onderneming die hij is begonnen. Maar om wat voor soort onderneming het ook gaat en wat voor soort berekening de kapitalist ook zal maken, ēēn ding is zeker: hoe meer variabel kapitaal hij heeft, des te meer arbeidskracht zal hij kunnen kopen. Van de voor uitbetaling van de lonen bestemde geldsom hangt af hoeveel arbeiders hij in dienst neemt. Een kapitalist met veel (variabel) kapitaal kan veel arbeiders in dienst nemen, een kapitalist met weinig (variabel) kapitaal zal het met weinig arbeiders moeten stellen. Hier ziet men nu, naar wij hopen, dat het de hoeveelheid variabel kapitaal is, die het aantal arbeidskrachten bepaalt en niet de hoeveelheid arbeidskrachten die uitmaakt hoeveel variabel kapitaal er moet zijn.

Nu is het variabel kapitaal nooit iets anders dan kapitaal dat men in de produktie wil steken en bovendien is het een deel van het totale kapitaal dat in de produktie wordt geīnvesteerd. Zodra er dus tengevolge van een crisis (dat wil zeggen: daling van het winstpercentage beneden een voor de kapitalist aanvaardbaar niveau) minder kapitaal in de produktie wordt gestoken en derhalve er ook minder variabel kapitaal beschikbaar is, zal er minder arbeidskracht kunnen worden gekocht. En als we hier van het kopen van arbeidskracht spreken, dan slaat dat niet op het kopen van nieuwe arbeidskracht (een probleem dat we nog behandelen zullen) maar op niets anders dan op de loonbetaling der in dienst zijnde arbeiders. In ons voorbeeld - een bedrijf met 400 arbeiders - moet de arbeidskracht van die 400 van week tot week opnieuw worden gekocht. Bij vermindering van het variabel kapitaal kan er minder gekocht worden: in ons voorbeeld 25%.

Bovenstaande regels kunnen er misschien toe bijdragen een ander ding te verduidelijken. Er is namelijk in ons eerste opstel over de kapitalistische crisis een passage geweest, die onder meer tengevolge van haar beknoptheid, eveneens aanleiding tot vragen heeft gegeven. Die vragen hebben wij - wederom door de beperkingen die de ruimte ons nu eenmaal oplegt - in ons tweede opstel onbeantwoord gelaten.

De accumulatie van het kapitaal, zo betoogden we op de bewuste plaats, heeft tot voorwaarde, dat er méér wordt geproduceerd dan er op ieder gegeven moment vereist is voor het herstel van de verbruikte arbeidskracht, de aanvulling van de gebruikte grondstoffen, de afschrijving van machines, gebouwen, wagenpark, etc. en het partikuliere gebruik van de heersende klasse. Daarnaast, zo vervolgden we, dienen er andere machines te komen en er moeten voor die andere machines méér of ándere grondstoffen worden geproduceerd. *"Naast de konsumptiegoederen voor de arbeiders die tot dusver aan de tot dusver aanwezige machines stonden, moeten er konsumptiegoederen komen voor de arbeiders die met de nieuwe machines moeten werken. En zelfs eer het zover is moeten er al meer konsumptiegoederen worden geproduceerd, voor de arbeiders namelijk die de nieuwe machines maken. Want voor er mét de nieuwe machines kan worden geproduceerd moeten deze machines zélf geproduceerd zijn"* 1). Eén alinea eerder hadden we deze gang van zaken samengevat in de stelling, dat *"wanneer de produktie de konsumptie niet zou overtreffen, er voor het kapitaal een bedenkelijke situatie zou ontstaan, daar de volstrekt noodzakelijke uitbreiding der produktie dan onmogelijk zou wezen."*

De stelling is in feite veel simpeler dan ze lijkt. Er wordt in de kapitalistische maatschappij een schier onafzienbare hoeveelheid waren geproduceerd. Door de verkoop van die waren krijgen de kapitalisten met winst de voorgeschoten kapitalen terug. Als de totale opbrengst van de warenverkoop gelijk is aan datgene wat er van de waarde der gebouwen en machines moet worden afgeschreven, *plus* wat er aan grondstoffen is uitgegeven, *plus* verdere onkosten (als bijvoorbeeld: energie, transport en sociale premies), *plus* wat er aan lonen moet worden betaald, *plus* datgene wat de heersende klassen verteren 2), dan is de voortgang der produktie mogelijk. Maar men heeft dan te maken met een voortzetting van de produktie *op dezelfde voet* als voorheen. In werkelijkheid echter is er niet dáárvan sprake, doch van een produktie *op uitbreider schaal*.

De praktijk van de kapitalistische samenleving is zó, dat er een grotere hoeveelheid meerwaarde wordt voortgebracht dan er door de heersende klassen wordt verteerd. Die grotere hoeveelheid wordt gebruikt voor een uitbreiding van de produktie. Deze uitbreiding kan op drie manieren tot stand worden gebracht: door tewerkstelling van een groter aantal arbeiders, door een verbeterde techniek (waardoor per arbeider meer produkten worden

---

1) "Daad en Gedachte", december 1982, blz. 13.

2) Zoals praktisch ieder voorbeeld is ook dit een sterke vereenvoudiging. We hebben stilzwijgend aangenomen dat alle geproduceerde waren ook worden afgezet, we hebben geen rekening gehouden met de bedragen die door de ondernemingen - in de vorm van belastingen - aan de overheid worden afgedragen en nog vele andere zaken verwaarloosd. Het wezenlijke van wat er gebeurt wordt door deze vereenvoudigingen niet aangetast.

vervaardigd), alsmede door toepassing van beide methoden tegelijkertijd.

Welke van de drie methoden er ook wordt aangewend, er is voor de aanwending daarvan altijd kapitaal nodig. Worden er méér arbeiders aangetrokken, dat wil zeggen: koopt de ondernemer nieuwe arbeidskracht naast die welke hij tot dusver al placht te kopen (*het geval dus dat we hierboven even lieten rusten*), dan is variabel kapitaal vereist, omdat naar we zojuist hebben gekonstateerd de loonbetaling door de kapitalist moet worden voorgeschoten. Gaat het om de invoering van een nieuwe techniek, dat wil zeggen om de aanschaf van een nieuw type machines, dus om de vermeerdering van het konstante kapitaal, dan dient de kapitalist voor dat doel over het benodigde geld te beschikken.

Is nu de totale opbrengst van de warenverkoop zó als we hierboven veronderstelden (in het geval van de produktie op steeds dezelfde voet oftewel de *enkelvoudige* produktie) dan verkrijgt de kapitalist het benodigde geld *n i e t*. Er wordt wel meerwaarde geproduceerd, maar precies zoveel als de heersende klassen verteren en niet voldoende dus om in de produktie te investeren, niet genoeg om te *akkumulieren*. Wil er accumulatie plaats vinden, dan dient de opbrengst van de warenverkoop groter te zijn dan tot dusver; dan dient er - voorwaarde die bij voortdurende accumulatie voortdurend blijft bestaan - een grotere hoeveelheid waren te worden geproduceerd dan er tot op dat moment uit de markt werd genomen.

Ziedaar wederom, in wat andere bewoordingen, onze stelling, die - als we ons niet vergissen - mede moeilijkheden heeft opgeleverd door het gebruik van het woord *konsumptie*. Als het alleen maar *dát* was, zouden deze moeilijkheden snel uit de wereld kunnen worden geholpen. In de gewone dagelijkse omgangstaal wordt het praktisch nooit anders gebezigd dan met betrekking tot eten of drinken. Dit of dat zegt men, is al dan niet geschikt voor de konsumptie. Hebben we het echter over het maatschappelijk gebeuren dan staat *konsumeren* tegenover *produceren* en dan wil *konsumptie* niets anders zeggen dan *gebruik*, maar met dien verstande dat *n i e t* wordt bedoeld het gebruik als kapitaal, omdat het gebruik als kapitaal *produceren* is. Alle goederen die *gebruikt* worden voor de vervulling van de dagelijkse levensbehoeften in de ruimste zin des woords zijn *konsumptiegoederen*, onverschillig of zij meteen *verbruikt* worden dan wel gedurende een wat langere tijd meegaan. Een blik appelmoes en een personenauto zijn beide konsumptie-artikelen, doch de machine waarmee dat blik gevuld wordt en de machine waarmee het plaatwerk van de auto wordt geponst zijn het niet; de boormachine van de doe-het-zelver is een konsumptie-artikel, de boormachine in een autofabriek, een garage of op een scheepswerf is het niet, ook al hebben we in de garage niet met produktie voor het gebruik, maar met *herstel* voor een normaal gebruik te doen.

Wanneer we echter het woord konsumptie door het woord *gebruik* vervangen of, zoals we zopas hebben gedaan, het omschrijven als *waren uit de markt nemen*, dan zijn de moeilijkheden nog allesbehalve opgelost. De eerste vraag die kan worden gesteld, luidt: *w i e* de extra geproduceerde hoeveelheid waren waarvan daareven sprake was uit de markt nemen oftewel konsumeren. Dat 't *n i e t* de tot dan toe in de produktie of in de dienstensektor werkzame arbeiders, *n o c h* de heersende klassen zijn volgt onmiddellijk uit ons gegeven: het gaat om een hoeveelheid waren *b o v e n* hetgeen er door deze categorieën gekonsumeerd wordt.

Het antwoord dat wij een vorige keer hebben gegeven en in dit artikel nog eens hebben geciteerd komt hierop neer, dat het (voor zover het om kon-

sumptiegoederen gaat) n i e u w e categorieën arbeiders zijn, hetzij betrokken bij de bouw van de machines, bestemd voor de verbetering der techniek, hetzij aan deze machines of installaties tewerkgesteld. Maar dat antwoord - en dat hebben we er niet bij verteld - is een puur *statistisch* antwoord. In de praktijk zal 't ook vaak genoeg gebeurd zijn en nog gebeuren, dat een tot dusver in de *bestaande* machinebouw werkzame arbeider z'n brood in de *nieuwe* machinebouw gaat verdienen en dat zijn plaats in de oude machinebouw wordt ingenomen door iemand die tot op dat tijdstip nog niet als loonarbeider werkzaam was. Dergelijke interne verschuivingen (er zijn vele soorten daarvan denkbaar) doen aan 't wezen van de zaak niets af. Het gaat erom, waar de tot dusver niet als loonarbeider werkzaam vandaan komen met daaraan gekoppeld de voor de hand liggende vraag of zij dan voorheen niet konsumeerden en in hoeverre dan hun consumptie als loonarbeider beschouwd kan worden als consumptie van de extra geproduceerde hoeveelheid waren.

Tot de nieuwe loonarbeiders behoorden in het verleden grote groepen wier niet- of vóórkapitalistische bestaansverhoudingen vernietigd waren of opzettelijk vernietigd werden, wier arbeidskracht bijgevolg het enige bezit was dat hun was gebleven, zodat zij gedwongen waren die arbeidskracht te verkopen. In de zogenaamde derde wereldlanden wordt de snelgroeiende loonarbeidersklasse nog op deze wijze aangevuld en uitgebreid. In W. Europa behoort een dergelijke aanvulling reeds lang tot het verleden en ook in het staatskapitalistische O. Europa komt ze niet of op zeer geringe schaal voor. In de hoog-geïndustrialiseerde staten worden wat wij gemakshalve de nieuwe arbeiderscategorieën hebben genoemd, gerekruteerd uit de arbeidersklasse zelf. Het gaat om de zonen en dochters van loonarbeiders die niet meer leerplichtig zijn, de diverse technische scholen hebben doorlopen en vervolgens in het produktieproces worden opgenomen en voor uitbreiding van de beroepsbevolking zorgen, wanneer tenminste het kapitalisme niet door crisis wordt geteisterd.

Natuurlijk hebben zij ook voordien "gekonsumeerd" in de zin dat bepaalde levensbehoeften als voedsel, kleding, enz. bevredigd werden. Maar dat gebeurde via uitgaven die uit het loon van vader of moeder werden bestreden. Ze konsumeerden niet als zelfstandig loonarbeider. Plaatsgebrek verhindert ons dat hier verder uit te werken. We komen erop terug. Dan zullen we ook antwoord pogen te geven op de voor de hand liggende vraag, hoe het mogelijk is, dat de waren die zij kopen de kapitalist aan o.a. variabel kapitaal moeten helpen, zij die waren echter pas kopen k u n n e n wanneer het (nog te verwerven) variabele kapitaal hun als loon is voorgesloten.

=====

VERANTWOORDING 4e KWARTAAL 1982

B.v.B. te M. f 10,-; C.J.B. te H. f 30,-; W.v.D. te L. f 8,22; D.D. te S. f 15,-; C.H. te A. f 100,-; T.J.M.L. te A. f 25,-; C.M. te O. f 50,-; G.v.d.M. te L. f 35,-; J.M. te L. f 100,-; H.A. de R. te A. f 15,-; B.G. de P. te B. f 25,-; P.R. te H. f 50,-; R.W. te A. f 30,-; S.Z. te D. f 50,-.

Totaal f 543,22. Totaal over 1982 f 2.401,81.